

MARIA GONCZAROW

SEKCJA ZBIORÓW GRAFICZNYCH, KARTOGRAFICZNYCH I NUT

Powstanie Zbiorów Graficznych, Kartograficznych i Nut wiąże się z wyodrębnieniem w 1948 r., jako osobnej komórki organizacyjnej Biblioteki, przez ówczesnego dyrektora, prof. Andrzeja Wojtkowskiego, Działu Zbiorów Specjalnych. W tym czasie zostały wydzielone z całości księgozbioru szytchy, reprodukcje, albumy, atlasy i mapy oraz nuty.

Systematyczne opracowanie zbiorów zostało rozpoczęte 1. IX. 1948 r. z chwilą objęcia kierownictwa Zbiorów Specjalnych przez Filonię Marię Wojtkowską. W ciągu 1948, 1949 i 1950 r. skatalogowała ona i zinwentaryzowała zasoby kartograficzne i nuty — opracowując równocześnie katalogi krzyżowe tych zbiorów, a albumy i reprodukcje uporządkowała oraz umieściła według zagadnień w tekach sporządzając szczegółowe spisy ich zawartości, co umożliwiała dokładne orientowanie się w zasobach.

Po opuszczeniu kierownictwa Zbiorów Specjalnych przez F. M. Wojtkowską dnia 1. XII. 1950 r., pracę na tym stanowisku objęła z dniem 1. IX. 1951 r. mgr Maria Gonczarow, absolwent historii sztuki KUL, która opierając się w swojej pracy na wzorach pozostawionych przez F. M. Wojtkowską starała się kontynuować jej osiągnięcia.

Początkowym pomieszczeniem Zbiorów był mały pokój, bez stołów dla czytelników, położony na I piętrze za dawną Czytelnią Czasopism. W związku ze stałym powiększaniem się Zbiorów i koniecznością udostępniania ich czytelnikom, pomieszczenie to okazało się niewystarczające i dnia 14. I. 1952 r. zasoby zostały przeniesione do większej pracowni, położonej za Czytelnią Biblioteki, zaopatrzonej w szerokie drewniane regały i posiadającej 4 stoły dla czytelników. Pomieszczenie to służyło równocześnie przez parę lat jako czytelnia profesorska, co niejednokrotnie utrudniało pracę w Zbiorach. Raz jeszcze nastąpiło, w dniach 12—17. VIII. 1963 r., przeniesienie zbiorów do większego pokoju położonego o piętro wyżej, który, choć obszerniejszy, nie rozwiązał problemu. Zasoby Zbiorów nie posiadają do dziś własnego, wydzielonego i odpowiedniego wyposażenia magazynu i większość z nich została umieszczona w ogólnym magazynie Biblioteki. Po ukończeniu przebudowy gmachu Zbiory otrzymają odpowiednie pomieszczenie i wydzielony, osobny magazyn. Wówczas dopiero nastąpi reorganizacja działu z uwzględnieniem wszelkich potrzeb.

Do korzystania ze Zbiorów mają prawo osoby przewidziane ogólnym regulaminem dla Czytelni. Z zasobów Zbiorów można korzystać tylko na miejscu w godzinach od 8 do 12-tej. W wyjątkowych wypadkach wydaje się potrzebne materiały do wykorzystania w późniejszych godzinach w Czytelni, gdzie pozostają pod opieką dyżurującego bibliotekarza.

Nie wydaje się do Czytelni szytchów, reprodukcji luźnych oraz map luźnych, jak również pozycji zabytkowych i wyjątkowo cennych.

Czytelnicy nie mają dostępu do półek. Oprócz biblioteki podręcznej, potrzebne materiały udostępnia pracownik Zbiorów.

Sposób korzystania przez czytelników z zasobów normuje specjalny regulamin. Katalogi Zbiorów Graficznych, Kartograficznych i Nut znajdują się w czytelni Zbiorów.

Frekwencja czytelników stale wzrastała — zaczynała się od kilku osób miesięcznie, a w r. 1968 wyniosła 530 osób, ilość udostępnionych pozycji — 1883. W ciągu 1969 r. — 543 osoby, ilość udostępnionych pozycji — 2302, w r. 1970 liczba osób — 790, a ilość pozycji — 3050.

Obowiązki i prace kierownika Zbiorów Specjalnych określa dokładnie wewnętrzny regulamin Zbiorów.

ZBIORY GRAFICZNE

Grafika stanowi właściwie dział malarstwa; należące do niej obiekty są wytworami sztuki. Z drugiej jednak strony łączy się ona ściśle z ilustracją i zdobnictwem książek. Stąd też Zbiory Graficzne spotykamy zarówno w muzeach, jak i w bibliotekach.

W okresie międzywojennym Biblioteka Uniwersytecka KUL nie posiadała działu Zbiorów Graficznych. Nieliczne wydawnictwa albumowe katalogowane były, jako druki zwarte i przechowywane w magazynie z adnotacją naklejoną na okładce dla wiadomości wypożyczalni: „Nie wydaje się do domu”.

Jeśli chodzi o grafikę luźną, jedynie w sprawozdaniu rocznym z 1928 r. istnieje wymieniona pozycja — ilość rycin — 30. Początki Zbioru wiążą się z wyżej wspomnianym już wyodrębnieniem działu Zbiorów Specjalnych w Bibliotece.

Opracowanie i udostępnienie Zbiorów nastąpiło z chwilą zaangażowania do pracy 1. IX. 1951 r. — mgr M. Gonczarow, która po odbyciu pod kierunkiem prof. dr Stanisławy Sawickiej praktyki od 6 do 16. IX. 1951 r. w Gabinetie Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, objęła kierownictwo Zbiorów Graficznych.

Na zawartość Zbiorów Graficznych składają się następujące materiały:

1. Grafika oryginalna luźna,
2. „ „ „ albumowa,
3. Reprodukcje luźne,
4. Albumy i wydawnictwa albumowe,
5. Ekslibrisy.

Zbiór grafiki oryginalnej zawiera 1625 sztuków luźnych i 102 albumy, w tym 28 polskich. Zbiór reprezentuje głównie grafikę niemiecką, mniej licznie flamandzką, francuską i włoską z wieków od XVII do XIX.

Zasoby grafiki luźnej pochodzą przeważnie z darów lub wpływały do Biblioteki przy zakupie księgozbiorów, stanowiąc ich część składową. Grafiki luźnej Dyrekcja Biblioteki nie zakupuje. Wobec tego zbiór posiadanych sztuków nie posiada żadnych cech charakterystycznych i istotnych dla kolekcji gromadzonej planowo i uzupełnianej systematycznie.

Ryciny, stosownie do przepisów, umieszcza się na kartonie z białego specjalnego brystolu za pomocą tzw. zawiasków i zaopatruje w ramkę tzw. passe-partout. Ma to na celu nie tylko założenia estetyczne przez danie rycinie odpowiedniej oprawy, ale równocześnie służy do jej zabezpieczenia przed zniszczeniem i ścieraniem powierzchni. Tak zmontowane ryciny na kartonach, według trzech ustalonych formatów, umieszcza się w tekach. Do katalogowania grafiki luźnej używa się specjalnych kart według systemu stosowanego w Gabinetie Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie.

Skatalogowana i zinventaryzowana jest tylko meliczna wartościowsza grafika; pozostała, ułożona w tekach według szkół i sztycharzy, posiada spis zawartości tek i jest łatwo dostępna.

Grafikę albumową opracowuje się tak, jak wydawnictwa albumowe, z odsyłaczami dla sztycharzy. Z cenniejszych wydawnictw grafiki albumowej Zbiory posiadają:

1. Fendt Tobiasz (sztycharz wrocławski): *Monumenta sepulcrorum cum epigraphis*. [Br. m.] 1574. (Sygn. AL-573). Wielka rzadkość — tylko parę egzemplarzy w Polsce.
2. Palladio Andrea (szkoła włoska): *I Quarto libri dell'architettura*. Venetia 1581. (Sygn. AL-572).
3. Sadeler Johann (szkoła flamandzka): *Monumenta anachoretarum*. [Venetia] 1594. Sygn. AL-222).
4. Le Pautre Jean (szkoła francuska): [Zbiór rycin]. Paris 1667. (Sygn. AL-145).
5. Aquila Pietro, Fantetti Cesare (szkoła włoska): *Imagines Veteris ac Novi Testamenti a Raphaele Sanctio Urbinatae in Vaticani Palatii Xystis mira picturae elegantia expressae*. Roma 1674 (Sygn. AL-124).
6. Z cenniejszych pozycji dotyczących Polski wymienić należy: [Zbiór rycin do dzieła Samuela Pufendorfa. *Caroli Gustavi Suecorum, Gothorum et Vandalorum regis vita, res gestae*] — rysował Erich Johnson Dahlberg, rytownicy różni, przeważnie holenderscy. Stockholm 1964. (Sygn. AL-134). Album ten zawiera cenne sztychy przedstawiające weduty i plany miast polskich oraz działania wojenne armii szwedzkiej na terenach Polski.

Ważną częścią Zbiorów Graficznych jest kolekcja reprodukcji zapoczątkowana przez spuściznę po prof. Mieczysławie Popławskim w ilości 7.987 kolorowych reprodukcji, dotyczących wszystkich dziedzin sztuki. Cenna ta kolekcja stanowi bogaty materiał ikonograficzny wykorzystywany zarówno dla celów naukowych przez studentów — głównie Sekcji Historii Sztuki, jak i przy urządzeniu wystaw bibliotecznych. Kolekcja ta nie zachowała się w całości w Zbiorach Graficznych, gdyż część jej, w ilości 893 plansz, została w paru ratach zabrana do Zakładu Historii Sztuki, a następnie w r. 1954, w październiku i grudniu, wycofano z niej 180 reprodukcji do dekoracji sal i korytarzy gmachu Uniwersytetu. Dyrekcja Biblioteki uzupełnia jednak tę kolekcję stale drogą kupna, tak iż 31. XII. 1969 r. liczyła ona 8.545 reprodukcji i powiększa się nadal. Reprodukcje montowane są również jak grafika luźna na kartony, ale bez passe-partout, i układane w tekach zagadnieniowymi. Reprodukcje malarstwa opracowane są według szkół, a w obrębie szkoły w układzie alfabetycznym artystów, co umożliwia szybkie odnalezienie potrzebnych materiałów. Reprodukcje nie są katalogowane, ani inventaryzowane; posiadają jedynie dokładne spisy tek i ich zawartości.

Najbogatszą częścią Zbiorów są wydawnictwa albumowe dotyczące wszystkich dziedzin sztuki, zarówno polskie jak i zagraniczne, pochodzące głównie z zakupów, ale również z wymiany krajowej i zagranicznej oraz z darów. Razem z Księgozbiorem Kapituły Przemyskiej wpłynęło do Biblioteki 10 cennych albumów z grafiką zabytkową. Ze Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych uzyskały Zbiory także kilkanaście wartościowych pozycji.

Od 1957 r. Biblioteka otrzymywała egzemplarz gratisowy od niektórych firm wydawniczych. Z albumów z tego źródła wpłynęło do Zbiorów jedynie 66 pozycji. Od 1967 r. zaprzestano ich nadsyłania. Albumy opracowuje się identycznie jak druki zwarte. Oprócz katalogu alfabetycznego posiadają one katalog systematyczny, odpowiadający w skrócie działowi sztuki w katalogu systematycznym Biblioteki.

Katalogi albumów znajdują się w czytelni Zbiorów, ale w katalogu Biblioteki, zarówno alfabetycznym jak i systematycznym, umieszczone są odpisy kart, co pozwala zorientować się w całokształcie materiałów dotyczących sztuki i ułatwia

pracę akcesji. Stan liczbowy albumów wszystkich formatów wyniósł dn. 31. XII. 1969 r. 3.118 wol.

Interesująca jest również kolekcja ekslibrisów. Zbiory Graficzne gromadzą głównie polskie ekslibrisy i posiadają kolekcję złożoną z ok. 2.000 pozycji zapoczątkowaną przez zbiór ks. Edmunda Majkowskiego i jego brata Hilarego Majkowskiego bibliofila, który to zbiór, wraz z ich księgozbiorem, wpłynął do Biblioteki w ilości 590 ekslibrisów. Kolekcja Zbiorów Graficznych zawiera m. in. 35 ekslibrisów zażytkowych, około 50 XIX-wiecznych i pozostałą ilość nowoczesnych.

Kolekcja umieszczona jest na kartonach, w specjalnych pudłach zamykanych i ułożonych w następującym porządku: ekslibrisy indywidualne — według nazwisk właścicieli księgozbiorów alfabetycznie oraz ekslibrisy instytucji — podzielone na grupy (biblioteki uniwersyteckie, miejskie, muzealne itp.). Kolekcja nie jest całkowicie opracowana, gdyż nie posiada katalogu sztycharzy, co należałoby z czasem uzupełnić.

Oprócz kolekcji własnej ekslibrisów w Zbiorach znajdują się dwie kolekcje zakupione: cenna kolekcja lekarza i bibliofila, Zygmunta Klukowskiego ze Szczepieszyna, zawierająca dużą ilość lublinianów i zamościanów — w ilości 600 pozycji, oraz Stanisława Oczkowskiego, bibliofila lubelskiego, licząca 390 sztuk, o podobnym charakterze. Obie te kolekcje zachowane są jako odrębne całości, z własnym montażem.

Trzecią kolekcją prywatną, otrzymaną w darze, są ekslibrisy wykonane przez lekarza i grafika amatora Jana Kruszyńskiego, zmarłego w Anglii 14. X. 1967 r. Niewielki ten, ale cenny zbiór, liczy 68 ekslibrisów, został ofiarowany Bibliotece przez żonę artysty Helenę w 1968 r.

Kolekcja ekslibrisów stale się powiększa drogą wymiany dubletów ze zbieraczami tej formy grafiki.

Biblioteka podręczna Zbiorów Graficznych jest zaopatrzona we wszystkie pomocnicze leksykony konieczne do opracowania Zbiorów. Najważniejszym z nich, przez długi czas jedynym egzemplarz w lubelskich bibliotekach, jest *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart* (Hrsg. von Ulrich Thieme und Felix Becker. Bd 1—37. Leipzig 1948—1951 oraz kontynuacja Bd 1—6, 1953—1962). Drugą pozycję stanowi Emmanuel Benezit: *Dictionnaire critique et documentaire de peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs de tous les temps et de tous les pays*. (Nouv. éd. entièrement refondue, revue et corrigée sous la direction des héritiers de E. Benezit. T. 1—8. Paris 1948—1955). Ponadto idą starsze leksykony: Adam Bartsch: *Le peintre graveur* (Vol. 1—21. Vienne 1803—1821) oraz Georg Kasper Naglers: *Neues allgemeines Künstler Lexikon* (Bd 1—22. München 1835—1852).

W oparciu o swoje zasoby Dział Zbiorów Graficznych, pod kierunkiem dyrektora o. doc. dra R. Gustawa, zorganizował szereg wystaw związanych bądź to z rocznicami poszczególnych artystów jak Rembrandta, Valesqueza, Michała Anioła, L. Wyczółkowskiego, St. Wyspiańskiego, bądź to w celu zapoznania czytelników z różnymi okresami i kierunkami sztuki. Wystaw ważniejszych z zakresu historii sztuki zorganizowano w ciągu ostatniego 20-lecia 35.

W dziale Zbiorów przeprowadzono również szereg pokazów, połączonych z prelekcjami, dla różnych odbiorców. Wielokrotnie korzystali z pokazów studenci polonistyki i sekcji pedagogiki, do momentu jej zlikwidowania, oraz studenci z wydziałów teologicznych. Najczęściej jednak odwiedzali Zbiory Graficzne studenci historii sztuki: co roku organizowano dla nich pokaz technik graficznych, zapozna-

wano z zasobami Zbiorów, metodami pracy i pomocami niezbędnymi do opracowania grafiki.

Inną ważną formą pracy dydaktycznej były prelekcje wygłaszane na kursach szkoleniowych, bibliotekarskich itp. Pierwsze wykłady o metodzie opracowania Zbiorów Graficznych, Kartograficznych i Muzycznych, wygłoszone przez mgr M. Gonczarow, odbyły się dn. 22. VIII. 1955 r. na Kursie dla Kierowników Bibliotek Kościelnych. W 1964 r. odbyło się Seminarium Muzealnictwa Kościelnego zorganizowane przez Ośrodek ABMK w gmachu Uniwersytetu. Na prośbę ks. prof. Władysława Smolenia przygotowano w Zbiorach Graficznych małą wystawę — *Najnowsze wydawnictwa polskie i obce sztuki kościelnej*. Wystawa, połączona z prelekcją wprowadzającą dla 50 uczestników kursu, miała miejsce dnia 16. IX. 1964 r.

W dniach 21—25. VI. 1966 r. Ośrodek ABMK, przy wydatnym współudziale pracowników Biblioteki i jej lokalu, urządził Seminarium Techniki Bibliotecznej dla sióstr zakonnych. Na seminarium tym miała wykład mgr M. Gonczarow na temat metod opracowania Zbiorów Specjalnych połączony z dyskusją i zwiedzaniem Zbiorów.

Z innych prac dydaktycznych w ramach zebrań szkoleniowych pracowników Biblioteki wygłoszono referat pt. *Miniaturowanie w jej rozwoju historycznym*, ze specjalnym uwzględnieniem miniatur polskich. Odczyt był ilustrowany bogatym materiałem ikonograficznym z zasobów Zbiorów.

Dalszy rozwój Zbiorów Graficznych wymaga realizacji następujących planów na przyszłość:

1. Urządzenie nowej, estetycznej czytelnicy;
2. Powiększenie biblioteki podręcznej;
3. Urządzenie osobnego, wydzielonego i zamykanego magazynu, położonego w bezpośrednim sąsiedztwie czytelnicy Zbiorów, zaopatrzonego w komody dla grafiki różnej i reprodukcji oraz specjalne szerokie regały, łatwo dostępne dla umieszczenia tek i albumów;
4. Dalsze uzupełnianie Zbiorów. Byłoby wskazane dla celów dydaktycznych zaopatrzenie Zbiorów bodaj w niewielką ilość zabytkowej grafiki polskiej;
5. Opracowanie katalogu ekslibrisów;
6. Zmontowanie na kartony i opracowanie pozostałej grafiki;
7. Opracowanie dużych zasobów fotografii, które na razie, ze względu na brak czasu i miejsca, nie mogą być uporządkowane;
8. Bardzo ważnym i pilnym problemem jest konserwacja zniszczonych, szczególnie zabytkowych albumów, która powinna być przeprowadzana systematycznie przez Pracownię Konserwatorską.

Realizacja powyższych planów i postulatów pozwoli pomyślnie rozwijać się działowi Zbiorów Graficznych.

ZBIORY KARTOGRAFICZNE

Do niedawna zbiory kartograficzne były zaniedbane w bibliotekach, a zainteresowanie czytelnika mapą było również minimalne; sprowadzało się jedynie do posługiwania się w naglącej potrzebie paru elementarnymi atlasami.

W okresie powojennym pod tym względem nastąpiła wielka zmiana. Przeżywamy obecnie renesans mapy. I słusznie. Mapa stanowi ważną zdobycz dla naszej cywilizacji, jest kontynuacją książki naukowej, jej niezbędnym uzupełnieniem. Dlatego w bibliotece naukowej nie może ona się znaleźć poza zakresem codzien-

nego użytkowania. Toteż ambicją nowoczesnej biblioteki jest posiadanie uporządkowanego i opracowanego Działu Zbiorów Kartograficznych oraz stałe uzupełnianie ich pod kątem założeń biblioteki i potrzeb czytelnika. W jednej tylko teologicznej dyscyplinie tyle jest niezbędnych atlasów i map: biblijne, dotyczące historii Kościoła, administracji kościelnej, wyznaniowe, misyjne itp.

Zbiory Kartograficzne znajdowały się w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL od początków jej istnienia. Zarówno atlasy, jak i mapy luźne przechowywane były w osobnej szafie, ułożone w układzie systematycznym, co umożliwiała korzystanie z nich, mimo braku inwentarza i katalogu. Od 1925 r. w sprawozdaniach rocznych podawany był stan ilościowy tych zasobów

Pochodzenie zasobów kartograficznych związane było z włączeniem do Biblioteki księgozbiorów prywatnych. Z najwartościowszych wymienić należy księgozbiór Moszyńskich, z którego wpłynęło 9 atlasów (w. XVII — 2, XIX — 7) oraz 33 mapy luźne (w. — XVIII 3, XIX — 30). Pojedyncze, ale nieraz cenne pozycje wpływały też z innych księgozbiorów, jak z biblioteki p. Franciszka Smolki — *Atlas generała Wojciecha Chrzanowskiego, Karta dawnej Polski z przyległymi okolicami krajów sąsiednich* (Paryż 1859), oparta na mapach Polski opracowanych przez Kwaternistrzostwo Generalne Wojska Polskiego, lub z księgozbioru prof. Stanisława Ptaszyckiego — Juliusza Kolberga. *Atlas Królestwa Polskiego* (Warszawa 1827). Z biblioteki prof. Mieczysława Popławskiego wpłynęło 7 map, a z księgozbioru Romana Sanguszki — 2 cenne atlasy.

Oprócz zasobów uzyskanych tą drogą powiększono zbiór przez zakupy, o czym świadczą zachowane zamówienia i rachunki. Najstarszy z nich pochodzi z 6. XII. 1913 r.

Ważnym źródłem powiększania Zbiorów był egzemplarz obowiązkowy, nadsyłany głównie przez Wojskowy Instytut Geograficzny aż do wybuchu wojny.

Na zawartość Zbiorów Kartograficznych składają się:

1. Atlasy,
2. Mapy ścienna na wałkach,
3. Mapy luźne arkuszone.

Stan liczbowy Zbiorów Kartograficznych wynosił dn. 31. XII. 1938 r. atlasów 131 i map luźnych 1,328.

Systematyczne opracowanie Zbiorów zostało rozpoczęte przez F. M. Wojtkowską. W ciągu 1948 i 1949 r. zasoby kartograficzne zostały zinwentaryzowane i skatalogowane, a mapy luźne umieszczone w obwolutach i specjalnych tekach dostosowanych do 3 formatów zasadniczych. F. M. Wojtkowska opracowała 151 atlasów i około 1.500 map.

Z powodu braku odpowiedniej instrukcji, karty katalogowe atlasów i map zostały przez nią opracowane z wysunięciem na czoło haseł autorskich i tytułowych oraz razem z odsyłaczami terenowymi i zagadnieniowymi ułożone w katalogu krzyżowym, co umożliwiała udostępnienie potrzebnych czytelnikowi materiałów

Po rezygnacji ze stanowiska kierownika Zbiorów Specjalnych przez p. Wojtkowską, pracę w Zbiorach objęła od dnia 1. VIII. 1951 mgr M. Gonczarow

W celu podniesienia kwalifikacji w dziedzinie opracowania Zbiorów Kartograficznych została ona wysłana przez Dyрекcję Biblioteki na kurs kartograficzny dla pracowników bibliotek naukowych, zorganizowany przez Ministerstwo Oświaty w Instytucie Geograficznym PAN w dn. 19. XI. — 15. XII. 1951 r.

Stosownie do instrukcji otrzymanych na kursie przystąpiono do dalszego opracowania zbiorów. Najważniejszą zmianę stanowił wybór hasła karty katalogowej głównej, którym jest nazwa geograficzna obszaru przedstawionego przez daną jed-

nostkę kartograficzną. Autor mapy nie ma takiego znaczenia, jak autor książki, gdyż na powstanie mapy składa się: praca geodety, robiącego tzw. stolikowe pomiary w terenie, topografa, który te zdjęcia łączy w całość, wreszcie kartografa, który mapę generalizuje. Autor ma znaczenie dla mapy jedynie ze względu na zastosowaną przez niego metodę lub przy opracowaniu treści mapy w mapach specjalnych. Tytuły zaś map nie dość ściśle określają zasięg i treść mapy.

Hasło geograficzne ustalone przez opracowującego uzupełnia się w miarę potrzeby określnikami, które mogą być:

- a) rzeczowe. Polska — geologia,
- b) lokalizujące. Warszawa — okolice,
- c) formalne: Francja — atlas historyczny.

Z tak opracowanych kart katalogowych tworzy się główny katalog systematyczny zasobów, ułożony według haseł geograficznych i zagadaniowych.

Dla autorów, sztycharzy, wydawców naukowych opracowano katalog alfabetyczny autorski. Opracowano również katalog chronologiczny, dla atlasów polskich i obcych, oraz katalog kartografii zabytkowej, polskiej i obcej. Katalogi te pozwalają czytelnikowi bardzo łatwo odnaleźć poszukiwane materiały. Przygotowano także skorowidze do map topograficznych polskich, taktycznych i operacyjnych.

Opracowanie atlasów i map według instrukcji otrzymanych na kursie rozpoczęto dla nowych przybytków. Dawne karty katalogowe zostały uzupełnione i wyzyskane do nowych katalogów, a melioracja ich następuje powoli, w miarę możliwości czasowych.

Właściwy rozwój Zbiorów Kartograficznych zaczyna się od 1952 r. Dzięki specjalnemu zainteresowaniu Dyrekcji Zbiorami, ilość zasobów wielokrotnie się powiększyła przez systematyczne i planowe zakupy, zarówno cennych zabytkowych jak i nowych wydawnictw kartograficznych. Poza tym ze Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych uzyskały Zbiory kilkanaście cennych atlasów, a księgozbiór przemyski dostarczył 17 atlasów z XVI—XVIII w. Od 1957 r. Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych rozpoczęło nadsyłanie egzemplarza gratisowego zaopatrując Zbiory w najnowsze wydawnictwa, co stało się ważnym źródłem powiększania Zbiorów. Z różnych darów wpłynęło w tym okresie 35 atlasów i 112 map luźnych.

Stan liczbowy zbiorów w dn. 31. XII. 1959 r. przedstawiał się następująco: atlasów — 495, map ściennych — 39, map luźnych — 4.322.

W stosunku do 1938 r. zasoby powiększyły się czterokrotnie. Zbiory Kartograficzne Biblioteki Uniwersyteckiej KUL posiadają znaczną ilość zabytkowych map i atlasów, zarówno dotyczących Polski jak i innych krajów

Wśród 54 atlasów zabytkowych wiek XVI reprezentuje 5 pozycji, z których najstarszą stanowi atlas Sebastiana Münstera: *Cosmographia*, wydany w Bazylei w 1544 r. (Sygn. A-281) ozdobiony drzeworytami kolorowanymi. Zawiera 2 zabytkowe mapy Polski i opis kraju z umieszczonym nad nim orłem na czerwonym tle.

Z w. XVI znajdują się w Zbiorach 23 atlasy. Wśród nich na specjalną uwagę zasługuje atlas Macieja Quadusa: *Fasciculus geographicus*, wydany w Kolonii w 1600 r. (Sygn. A-298) zawierający następujące 4 cenne mapy Polski.

- 1) Tabl. 16 — *Najdawniejsza mapa Śląska*, wykonana przez Marcina Helwiga w 1561 r., podstawa wszystkich map Śląska do połowy XVII w.
- 2) Tabl. 17 — Henryka Zella *Mapa Prus*, obejmująca także tereny Polski, wydana pierwszy raz w 1549 r.
- 3) Tabl. 71 przedstawia jedną z najstarszych (b. cenna) *mapę Polski* wykonaną przez Wacława Grodeckiego w 1558 r.
- 4) Tabl. 72 — Stanisława Porębskiego *Mapa Księstwa Oświęcimskiego i Zatorskiego*, wykonana w 1563 r.

Najciekawszą jednak pozycją tego wieku jest piękny atlas Gerarda Mercatora, reformatora kartografii nowożytnej pt. *Atlas sive cosmographicae meditationes*, wydany w Amsterdamie w 1612 r. przez J. Hondiusa (Sygn. A-192). Atlas ten zawiera 3 mapy dotyczące Polski: tabl. 31 — *Prussia*, tabl. 34 — *Lithuania* oraz tabl. 104 — *Polonia et Silesia*. Każda z map posiada na odwrocie dokładny opis kraju w języku łacińskim. Z końca tego stulecia pochodzi piękny atlas — Nicolas Sanson d'Abbeville: *Atlas nouveau...*, wyd. w Amsterdamie w latach 1692—1696 (Sygn. A-191). Spośród 3 tomów Biblioteka posiada t. 1 i 3. Dobrze zachowana jest oprawa skórzana ze złoceniami. Mapy wykonane są techniką miedziorytniczą, ręcznie kolorowane, o doskonale zachowanych barwach i wysokim poziomie artystycznym. W t. 1 na tabl. 26 znajduje się mapa dotycząca Polski.

Z 26 atlasów XVIII w. na uwagę zasługuje Jana Baptisty Homanna: *Atlas Silesiae*, wyd. w Norymberdze w 1750 r., ozdobiony artystycznymi kartuszami miedziorytnicznymi i zawierający ciekawy, perspektywiczny plan Wrocławia (Sygn. A-6).

Z atlasów tego wieku dotyczących Polski cenną pozycję stanowi *Carte de la Pologne divisée, par provinces et palatinats...* (Paris 1772) Jana Antoniego Rizzi Zannoniego (Sygn. A-410). Poza piękną kartą tytułową posiada plan Warszawy ozdobiony jej widokiem panoramicznym i wizerunkami najważniejszych gmachów.

W zbiorze map luźnych znajduje się 46 map zabytkowych polskich i 458 map innych krajów. Wśród map zabytkowych polskich bardzo cenną pozycją jest *Plan żup wielickich* wykonany przez Marcina Germana, sztygara pochodzenia szwedzkiego, a rytowany przez słynnego sztycharza Wilhelma Hondiusa w Gdańsku 1645 r. (Sygn. M-2040). Plan ten, wykonany staraniem Adama Kazanowskiego, marszałka nadwornego Władysława IV, składa się z 4 tablic, ozdobionych pięknymi sztychami przedstawiającymi wnętrza kopalni i pracę górników. Jak podaje prof. Bolesław Olszewicz w *Kartografii polskiej XVII w.* (Lwów 1931), mapa ta należy do wielkich rzadkości w zbiorach polskich.

Inną ciekawą pozycję stanowi *mapa Litwy*, wykonana w 1613 r. na zlecenie księcia Mikołaja Radziwiłła Sierotki z Nieświeża przez Tomasza Makowskiego — pierwsza na wielką miarę zakreślona praca kartograficzna polska. Obok mapy głównej, z boku po prawej stronie, znajduje się na dwóch odcinkach mapa biegu Dniepru od Czerkas aż do ujścia. Posiadana w zbiorach mapa, nieco zmniejszona, wydana jest w Amsterdamie ok. 1650 r. przez J. Janssona (Sygn. M-2037).

Z map XVIII-wiecznych ciekawą pozycją jest mapa prowincji francuskańskiej w Polsce: *Polonia Seraphico-observans* opracowana przez Tobiasza Konrada Lottera i wydana w Augsburgu w końcu XVIII w. Mapa ta jest specjalnie cenna ze względu na niewielką ilość pozycji tego rodzaju w Polsce (Sygn. M-2219).

Z późniejszych map na specjalną uwagę zasługuje pierwsza mapa geologiczna Polski — *Carta geologica totius Poloniae* opracowana przez ks. Stanisława Staszica w 1806 r., wydana prawdopodobnie w Warszawie ok. 1815 r. Mapa ta ma znaczenie nie tylko dla geologii polskiej, ale również posiada dużą wartość pod względem wojskowym z powodu opracowania dokładnej siatki hydrograficznej oraz na skutek uwzględnienia hipsometrii kraju. Mapa ta składa się z 4 sekcji w skali ok. 1:182.000 (Sygn. Dep. przem. M-2).

Zbiory Kartograficzne posiadają własną bibliotekę podręczną, która ze względu na szczupłość miejsca w pracowni nie może być bardzo rozbudowana. Zawiera jednak wszystkie najważniejsze wydawnictwa potrzebne do opracowania zasobów.

Rzadką i cenną pozycją jest Mikołaja Dzikowskiego: *Katalog zbiorów kartograficznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*. Cały nakład uległ zniszczeniu w 1939 r. i zachowały się nieliczne, unikalne egzemplarze. Poza tym w bibliotece

podręcznej znajdują się wszystkie prace prof. Bolesława Olszewicza, Karola Buczka oraz najnowsze opracowanie: *Centralny katalog zbiorów kartograficznych w Polsce* pod redakcją prof. Mariana Łodyńskiego.

Oprócz wydawnictw bibliograficznych biblioteka podręczna zawiera ogólne opracowania dotyczące kartografii, jej historii i metod pracy, zarówno polskich autorów jak i obcych.

Do niezbędnych zadań Zbiorów Kartograficznych należy praca dydaktyczna mająca na celu zapoznanie czytelników z zasobami i zainteresowanie mapą. Jednym ze środków jest urządzenie wystaw i pokazów. Akcja ta była stale prowadzona w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL. Bezpośrednio po powrocie z kursu kartograficznego mgr M. Gonczarow wygłosiła dla pracowników Biblioteki obszernie sprawozdanie, połączone z wystawą kartografii zabytkowej znajdującej się w naszych zbiorach. Wystawa, czynna przez kilka dni, była oglądana również przez czytelników. Większych wystaw kartograficznych zorganizowano pod kierunkiem o. dyrektora doc. dra R. Gustawa dwie. W marcu 1957 r. opracowano temat *Kartografia kościelna w Polsce*, wystawiając około 80 map dotyczących historii Kościoła w Polsce, administracji kościelnej, zagadnień wyznaniowych, rozmieszczenia prowincji zakonnych itp. Oprócz zasobów własnych wiele eksponatów wypożyczono z poszczególnych diecezji i klasztorów. Wystawa cieszyła się dużym zainteresowaniem.

Drugą ekspozycję zorganizowano w maju 1966 r. w związku z uroczystościami milenijnymi. Była to wystawa *Diecezje polskie w tysiącleciu*. Oprócz obfitego materiału książkowego zawierała bogaty zestaw 50 map dotyczących wszystkich diecezji w ich rozwoju historycznym.

Inną formą zbliżenia czytelnika do mapy i zapoznania z zasobami Zbiorów były pokazy kartograficzne, organizowane w pracowni Zbiorów dla różnych grup odbiorców. Pokazy dotyczyły głównie kartografii zabytkowej polskiej i połączone były z seminarium zapoznającym z historią kartografii. Pokazy te organizowane przeważnie dla studentów Sekcji Historii naszej uczelni, w grupach po 20—30 osób, a także dla studentów Wydziału Nauki o Ziemi UMCS, gdyż zbiory tamtejsze nie posiadały kartografii zabytkowej. Takich pokazów dla wszystkich grup w okresie sprawozdawczym było około 20. W związku jednak ze zmniejszeniem wymiaru godzin pracy kierowniczkii Sekcji Zbiorów Specjalnych do 1/2 etatu oraz zwiększeniu liczby czytelników w pracowni Zbiorów akcja ta w ostatnich latach uległa znacznemu ograniczeniu. Pokazy o charakterze naukowym nie dotyczą tzw. zwiedzania Zbiorów przez liczne grupy różnych wycieczek, lub osoby indywidualne, interesujące się Biblioteką. Zwiedzającym prezentuje się po kilka najciekawszych eksponatów z każdej dziedziny Zbiorów wraz z odpowiednim wprowadzeniem. Inną ważną formą pracy dydaktyczno-naukowej Zbiorów Kartograficznych były wykłady wygłaszane na wspomnianych już kursach bibliotekarskich.

Ważnym zadaniem podjętym przez Zbiory Kartograficzne stała się współpraca w przygotowaniu *Centralnego katalogu zbiorów kartograficznych*. W drugiej połowie 1954 r. Instytut Geografii PAN przystąpił do opracowania tego katalogu. Redaktorem i kierownikiem naukowym tej akcji był prof. Marian Łodyński.

W związku z tą pracą, w celu ujednoczenia opisów, wydane zostały nowe *Przepisy tymczasowego opracowania zbiorów kartograficznych*. Projekt tej instrukcji przygotowała dr Aniela Drozdowska, kierownik Zbiorów Kartograficznych Śląskiej Biblioteki Publicznej w Katowicach. Biblioteka Uniwersytecka KUL przystąpiła do tej akcji 2. I. 1955 r. wysyłając ze Zbiorów Kartograficznych co miesiąc 50 opisów atlasów, aż do ukończenia akcji. Oprócz atlasów opracowano również starodruki — polonica zawierające mapy dotyczące Polski. Wszystkie atlasy znaj-

dujące się w Zbiorach figurują w Katalogu. Zaznaczony jest również udział naszej Biblioteki w tej ważnej akcji. Obecnie rozpoczyna się opracowanie map luźnych i właśnie w miarę przygotowywania opisów do CKZK będzie następowała melioracja dawnych kart katalogowych i zastąpienie ich nowymi, opracowanymi według ostatniej instrukcji.

W ramach szkoleniowych zebrań pracowników Biblioteki wygłoszono referat poświęcony Zbiorom Kartograficznym pt. *Przyczynki do historii księgozbioru Mo-szyńskich* omawiający eksponaty kartograficzne pochodzące z tego księgozbioru. Referat połączony był z pokazem wymienionych eksponatów (9 atlasów i 33 mapy). Dalszy rozwój Zbiorów Kartograficznych nastąpi po otrzymaniu nowego lokalu i wtedy będzie przeprowadzona reorganizacja działu z uwzględnieniem następujących postulatów:

1. Obszerna, jasna czytelnia zaopatrzona bodaj w jeden stół ze szklanym blatem, oświetlonym od dołu — do przerysowania map. Zakupienie planimetru do mierzenia odległości na mapie i pantografu, służącego do powiększania map, oraz paru dobrych lup.
2. Osobny, wydzielony i zamykany magazyn zaopatrzone w konieczne wyposażenie, jakimi są komody dla map luźnych z wysuwanymi płytami szufladami oraz szafy ze stojakami dla map na wałkach, a także odpowiednie regały do umieszczenia atlasów.
3. Dalsze uzupełnianie Zbiorów Kartograficznych ze szczególnym uwzględnieniem kartografii polskiej, zabytkowej i kościelnej.
4. Stała i systematyczna konserwacja atlasów i map, szczególnie zabytkowych, których duża ilość oczekuje pilnie zabiegów konserwatorskich.
5. Ważną sprawą jest uporządkowanie atlasów według formatów, które dotąd, bez względu na wielkość mają jeden wspólny zapis inwentarzowy, będący równocześnie sygnaturą miejsca. Należałoby w obrębie formatów nadać im nowe sygnatury, co umożliwiłoby odpowiednie ich ułożenie i łatwiejszy dostęp do nich. Będzie to jednak możliwe dopiero po otrzymaniu nowego lokalu i magazynu dostosowanego do potrzeb Zbiorów.

ZBIORY NUT

Nuty znajdujące się w posiadaniu Biblioteki Uniwersyteckiej KUL były od początku jej istnienia wyodrębnione z magazynu druków zwartych i osobno przechowywane w tekach. Mimo braku inwentarza i katalogu, starano się podawać od 1925 r. w sprawozdaniach rocznych ich stan ilościowy przez obliczanie zawartości pozycji muzycznych w poszczególnych tekach.

W 1938 r., w dniu 31. XII, stan ich wynosił 1.446 pozycji. W archiwach Biblioteki nie zachowały się żadne wzmianki dotyczące proveniencji nut znajdujących się w Zbiorach. Można jednak przypuszczać, że pochodzą one głównie z darów, sądząc po przypadkowym ich doborze i starszych, przeważnie XIX-wiecznych okazach wydawniczych, co nie wskazywałoby na gromadzenie ich drogą zakupów.

W okresie powojennym, w związku z wyodrębnieniem Zbiorów Specjalnych, przystąpiono do opracowania zasobu nut. W 1950 r. został założony przez F. M. Wojtkowską inwentarz Zbiorów i katalog umożliwiający korzystanie z zasobów. F. M. Wojtkowska opracowała i zinwentaryzowała 992 pozycje nut.

Od 1957 r. Polskie Wydawnictwo Muzyczne z Krakowa rozpoczęło przysyłanie egzemplarza gratisowego, nie obejmującego jednak całości wydawniczej, a dotyczące głównie muzyki kościelnej. Z tego źródła Zbiory otrzymały 94 pozycje, ale

od 1966 r. przysyłania egzemplarza zamiechano. W ostatnich latach Biblioteka rozpoczęła systematyczne zakupywanie cenniejszych pozycji dotyczących muzyki polskiej. Zakupiono Fryderyka Chopina: *Dzieła wszystkie* (Warszawa 1950—1960 w 21 tomach). Kompletuje się wychodzące *Dzieła* Stanisława Moniuszki i Karola Szymanowskiego oraz większość utworów tych kompozytorów wydawanych osobno. Z muzyki nowoczesnej uwzględnia się utwory Krzysztofa Pendereckiego i innych współczesnych kompozytorów polskich. Nabywa się również wychodzące wielotomowe wydawnictwa jak: *Antiquitates musicae in Polonia* (Warszawa 1963—), *Monumenta musicae in Polonia* (Kraków 1964—).

Zbiory nut posiadają cenne dwie pozycje rękopiśmienne:

1. *Antyfonarz gregoriański z początku XVII wieku*. Na 115 kartach w inicjale napis: Hanc partem scripsit Fridericus Fibingus Leo — cantor — 1615. Oprawa: skóra na desce z ozdobnymi metalowymi naroznikami, zaopatrzona w 2 metalowe zamknięcia (Sygn. N-2254).
2. *Liturgiczny śpiewnik starocerkiewny pisany cyrylicą — Irmolój si est' osmoglasnik... 1735*. Rękopis ozdobiony inicjałami i winietami. Oprawa. skóra na desce — metalowe klamry zniszczone. (Sygn. N-2334).

Nuty opracowuje się według wskazówek J. Grycza zawartych w *Bibliotekarstwie praktycznym* (Wrocław 1951), uzupełniając nowszą instrukcją K. Musioła pt. *Organizacja i inwentaryzacja zbiorów muzycznych* (Katowice 1961). Nuty podzielone zostały na 2 formaty: I — wysokość do 30 cm, II — powyżej 30 cm. Chronione są obwolutą papierową i umieszczone zostały w specjalnych tekach. Całość zbiorów nut znajduje się w magazynie Biblioteki.

Zbiory muzyczne posiadały początkowo opracowany przez F. M. Wojtkowską katalog krzyżowy, który zastąpiony został przez katalog alfabetyczny i działowy. Ze względu na profil naszej Biblioteki każdy dział katalogu rzeczowego został podzielony na muzykę kościelną i świecką, co umożliwia prędkie zorientowanie się w posiadanych zasobach.

Stan liczbowy Zbiorów Nut wyniósł dn. 31. XII. 1969 r. 3.039 pozycji. Biblioteka podręczna Zbiorów Nut, ze względu na szczupłość miejsca, jest niewielka, ale dysponuje wszystkimi pomocami służącymi do opracowania zbiorów Z najnowszych wydawnictw posiada *Słownik muzyków polskich* (Kraków 1964—1967) oraz *Musiklexikon in zwei Bänden* (Leipzig 1966). Z zasobów Zbiorów, uzupełniając materiałem książkowym i ilustracyjnym, zorganizowano w styczniu 1957 r., pod kierunkiem o. dyrektora doc. dra R. Gustawa, wystawę *Muzyka kościelna*. Wystawa przedstawiała rozwój i historię muzyki kościelnej ze specjalnym uwzględnieniem muzyki polskiej.

W 1957 r. została nawiązana współpraca między Sekcją Zbiorów Nut a Zakładem Muzykologii KUL. Ks. doc. dr Karol Mrowiec zainteresował się zbiorami pod kątem potrzeb Zakładu, prosząc o przekazanie do Zakładu odpisów kart katalogowych dotyczących muzyki kościelnej. Karty zostały powielone i odesłane do Zakładu Muzykologii. Równocześnie Zbiory przekazały do Zakładu posiadane dublety z muzyki kościelnej i klasycznej. Tak samo z nadesłanego egzemplarza gratisowego część materiałów dotyczących zabytkowej muzyki polskiej kościelnej oddano do jego użytku.

Plany na przyszłość:

1. Uzupełnianie Zbiorów — szczególnie muzyki polskiej i kościelnej.
2. Wzbogacanie Zbiorów w płytotekę. Będzie to możliwe dopiero po otrzymaniu osobnego magazynu dla Zbiorów Specjalnych, zaopatrzonego w szafy do płyt.
3. Zorganizowanie większego księgozbioru podręcznego, co na razie jest niemożliwe ze względu na brak miejsca w czytelnym Zbiorów.